

Kuvataiteen eläineettisiä kysymyksiä

Yrityksiä ottaa eläin huomioon taiteellisessa työssä

Outimaija Hakala

doi.org/10.23995/tht.122086

Artikkelissa avaan taiteellisen tutkimuksen avulla eläimiä käsittelevien teosten tekemiseen sisältyviä ristiriitoja. Tarkastelen inhimillisen ja ei-inhimillisen rajapintoja kuvataiteessa ja pohdin taiteellisen työn etiikkaa. Tutkimusnäkökulmani korostaa muunlajisen yksilöyden ja oikeuksien huomioon ottamista nykytaiteessa ja sen materiaalisissa prosesseissa kriittisen eläintutkimuksen ja posthumanististen teorioiden avulla. Yleisesti posthumanistinen käänne pyrkii huomioimaan myös muunlajiset. Samalla sen sisältämiin suuntauksiin usein kuuluva subjektiudesta luopuminen tekee haastavaksi kriittiselle eläintutkimukselle keskeisten sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen liittyvien eettisten ja yhteiskunnallisten kysymysten käsittelyn. Analysoimalla taiteellista työtäni etsin eläinmyönteisempiä tapoja toimia kuvataiteilijana.

Avainsanat: taiteen etiikka, taiteellinen tutkimus, kriittinen eläintutkimus, posthumanismi

Artikkelissa avaan taiteellisen tutkimuksen avulla eläimiä käsittelevien teosten tekemiseen sisältyviä ristiriitoja. Tarkastelen inhimillisen ja ei-inhimillisen rajapintoja kuvataiteessa ja pohdin taiteellisen työn etiikkaa. Samalla etsin ja ehdotan eläinmyönteisempiä tapoja toimia kuvataiteilijana.

Taiteellinen tietoteria on välittömässä yhteydessä tiedettävään: taiteelliset teot ja teokset, tekijän asema ja taiteellisen toiminnan merkitysyhteys ovat erottamaton osa taiteellista tutkimusta. Koska teoksina konkretisoituvaa tutkimusta perustuu henkilökohtaiseen keholliseen ja kokemukselliseen taiteelliseen tietoon, työprosessi näyttäyty minulle kokonaisvaltaisena.¹ Siksi voin myös käsitellä eläimiä sisältävään taiteeseen liittyviä haasteita suoremmin kuin muiden taiteilijoiden teoksia ja menetelmiä analysoimalla. Eläimiin liittyvissä teoksissani risteää kaksi selkeää päämäärää: kerron eläimistä yksilöinä ja puhun heidän oikeuksiensa puolesta. Muunlajisten², eli muiden eläinten kuin ihmisten, huomioon ottamisen ajatus muodostuu tutkimuksessa vastukseksi, lähtökohdaksi, joka haastaa, muuttaa ja ohjaa teosprosesseja. Vastuksen avulla tarkastelen ja kehitän taiteellista toimintaani etsiessäni keinoja työskennellä materiaalisuuteen perustavalla alalla mahdollisimman eläinystävällisesti. Vastuksen sanoma on, että ideoiden todellinen arvo syntyy vasta niiden suhteessa materiaaliin muotoonsa todellisuudessa. Taiteellisessa tutkimuksessa vastuksen suuntaama materiaallinen muoto todellistuu sekä analyysin kielellisyytenä että teosten aineellisuutena.³

1 Juha Varto *Taiteellinen tutkimus. Mitä se on? Kuka sitä tekee? Miksi?* (Helsinki: Aalto ARTS Books, 2017).

2 Termit muunlajinen -, toislaajinen -, ja vieraslaajinen eläin viittaavat eläimiin, jotka eivät ole ihmisiä. Sanamuoto korostaa ihmisen lukeutumista yhdeksi eläimistä. Käytän tekstissä muotoa muunlajinen eläin, mutta kielellisen sujuvuuden vuoksi lyhennän sen toisinaan muunlajikseksi, tai vain eläimeksi.

3 Varto *Taiteellinen tutkimus*, 103–105.

Taiteilijana en varsinaisesti seuraa mitään yksittäistä koulukuntaa tai teoriaa, vaikka työni on luontevaa hahmottaa eläimiä käsitteleväksi posthumanistiseksi taiteeksi. Tukeudun artikkelissa ei-inhimillistä toimijuutta korostaviin posthumanistisiin teorioihin, joita yhdistän sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja muunlajisten asemaa puolustavan kriittisen eläintutkimuksen eläinkäsityksiin ja arvoihin. Erityisesti Eva Meijerin, Patricia MacCormackin, Donna Harawayn ja Tuija Kokkosen tutkimukset auttavat minua hahmottamaan eläimen huomioon ottamisen tapoja ja asemaa posthumanistisessa taiteessa. Teokseni perustuvat kuitenkin ensisijaisesti henkilökohtaisiin kokemuksiin, taiteellisen tiedon muodostumiseen ja taiteelliseen ajatteluun. Toisin sanoen taiteellisen tutkimuksen käytäntöihin ja menetelmiin, joita muu tiedollinen aine ravitsee, mutta ei määritä.⁴

Teokseni eivät ole erityisen äänekkäitä tai vallitsevia epäkohtia kuvaavia, vaikka niissä on tarttumapintaa eläinten yksilöiden tunnustamiseen liittyvään keskusteluun eläinten oikeuksista. Pyrin eläinoikeuksiin liittyvien arvojen pohjalta luomaan teoksia, jotka muodostavat hienovaraisesti empaattisia tapoja kohdata ja kertoa muita eläimiä. Haastan teoksillani vallitsevia arvoja tarjoamalla vaihtoehtoisia näkökulmia ja toivoa eläinkäsitysten muuttumisesta myötätuntoisemmiksi. Kerron eläinyksilöiden tarinoita myös siksi, että olen aina ollut kiinnostunut muunlajisista. On luontevaa, että teosteni estetiikka ja etiikka perustuvat henkilökohtaiseen eläin-suhteeseen. Taide ei ole taiteilijalle vain teoksia tai niiden valmistamista. Se on myös taiteessa elämistä, tapa olla ja ajatella yhdessä maailman kanssa.⁵ Kuvaamissani teoksissa korostuu niiden merkitys osana arkeani: ne ovat elämäni

4 Varto *Taiteellinen tutkimus*, 80–85.

5 Terike Haapoja, "Miten olla ihmisiksi?" teoksessa *Nuppukirja. Maallisen elämän käsikirja*, toim. Gustafsson, Laura & Haapoja, Terike (Helsinki: Helsingin taidemuseo, 2020), 16.

kuuluvia taiteen muodon ottavia prosesseja tai esteettisiä rituaaleja.

Tulevaisuuteen liittyvän toivon ja siihen sidoksissa olevan toiminnan merkitys voi olla ratkaiseva tekijä ympäristökriisin aikana: meidän on syytä kaikin keinoin etsiä tapoja tasapainottaa nykyisiä kehityskulkuja.⁶ Donna J. Harawayn mukaan toivo on juuri tarinoissa, mikä tekee niiden kertomisen tärkeäksi.⁷ Toivo ja tarinat taiteessa liittyvät teosten narratiiviin ja taiteilijan intention; taiteella on mahdollista kuvitella ja rakentaa tulevaisuuden näkymiä. Haraway muistuttaa, että meidän olisi kuitenkin syytä pysytellä nykyhetken ongelmien parissa, ajateltava niiden valossa tapaamme ymmärtää maailmaa ja pohtia samalla sen tulevaisuutta.⁸ Oma toivoni tulevaisuudesta vailla lajisortoa perustuu nykyisten eläimiin kohdistuvien käytäntöjen tarkistamiseen ja toisenlaisiin arvovalintoihin. Ihminen on kognitiivisesti kyvykäs eläin, joka voi suhtautua toisia eläimiä kohtaan myötätuntoisesti tehdessään heitä koskevia moraalipäätelmiä.⁹ Eläinten huomioon ottaminen taiteellisessa työskentelyssä liittyy eläintutkimuksen lisäksi ympäristökysymyksiin. Näiden alueiden käsitteily teoksissa tuo taiteeseen mukaan monitahoisen eettisen puntaroinnin ja yhteiskuntaa kommentoivan poliittisen sävyn. Taiteen poliittisuus on kuitenkin erottamatonta sen affektiivisuudesta,

eli siitä miten taide muotoutuu ja lopulta vaikuttaa kokemuksiin teoksista.¹⁰

Posthumanismi ja eläinetiikka taiteellisen työn suuntaajina

Ihmiskeskeistä asetelmaa on purettu eläintutkimuksessa pitkään. Mary Midgley kirjoitti jo neljäkymmentä vuotta sitten tarpeesta muuttaa ihmisen elämäntapoja kohtuullisemmiksi ja eläinmyönteisemmiksi.¹¹ Syvenevä ympäristökriisi ja käynnissä oleva sukupuuttoaalto tekevät suhteestamme luontoon ja eläimiin entistä tärkeemmän tutkimuskohteen. Samalla eläinten käyttäytymisen luonnontieteellinen tutkimus on lisännyt ymmärrystämme muunlajisista.¹² Monet luonnontieteitä edustavat eläintutkijat korostavat työssään asettumista tutkittavan eläimen asemaan. Se vaatii eläytymistä muunlajisen tilanteeseen ja aktiivista pyrkimystä kuvitella toisen kokemuksia tutkimusta tehdessä. Eläimen ymmärtäminen edellyttää myötätuntoa ja kykyä erottaa toisen kokemus omasta.¹³ Muita eläimiä voidaan tulkita parhaiten suhteessa niiden omaan havaintomaailmaan, vaikka se jää meille osin vieraaksi. Voimme olettaa kaikilla eläimillä olevan tietoinen, omastamme poikkeava, mutta niille itselleen merkityksel-

6 Hanna Johansson & Anita Seppä "Johdanto," teoksessa *Taiteen kanssa maailman äärellä*, toim. Hanna Johansson & Anita Seppä (Helsinki: Parvs, 2021), 10–22.

7 Donna J. Haraway, *Manifestly Haraway. The Cyborg Manifesto. The Companion Species Manifesto. Companions in Conversation* (Minneapolis & London: University of Minnesota Press, 2016 [1985]), 109.

8 Donna J. Haraway, *Staying with the Trouble – Making Kin in the Cthulucene* (Minneapolis & London: University of Minnesota Press, 2016), 1–4, 10–13.

9 Elisa Aaltola, *Varieties of Empathy: Moral Psychology and Animal Ethics* (London: Rowman & Littlefield, 2018); Lori Gruen, "Navigating Difference (Again). Animal Ethics and Entangled Empathy," in *Animal Subject 2.0.*, eds. Jodey Castriano & Lauren Corman (Laurier: Wilfrid Laurier University Press, 2016), 201–227.

10 Katve-Kaisa Kontturi "Molekulaarinen taidehistoria. Kolme teesiä," teoksessa *Toisin sanoen. Taiteentutkimusta representaation jälkeä*, toim. Ilona Hongisto & Kaisa Kurikka (Turku: Eetos, 2016), 235–260.

11 Mary Midgley, *Animals and why they Matter* (Athens, Georgia: The University of Georgia Press, 1983).

12 Taija Kaarlenkaski, "Katse ei-inhimilliseen: eläinkäänne perinnetieteissä," teoksessa *Paradigma: Näkökulmia tieteen periaatteisiin ja käsityksiin*, toim. Niina Hämäläinen & Petja Kauppi (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2021), 330.

13 Erika Ruonakoski, *Eläimen tuttuus ja vieraus. Fenomenologisen empatiateorian uudelleentulkinta ja sen sovellus vieraslajisia eläimiä koskevaan kokemukseen* (Helsinki: Tutkijaliitto, 2011), 143–145.

linen kokemusmaailma.¹⁴ Luonnontieteelliset eläinkäsitykset ovat vaikuttaneet myös tapoihin, joilla muunlaisia käsitellään kulttuurisessa eläintutkimuksessa ja taiteessa. Taiteen erityisyys on sen mahdollisuudessa luovasti kuvata ja kuvitella muunlaisten näkökulmaa – ja samalla kokemuksellisuuden kautta vaikuttaa asenteisiin eläimiä kohtaan.¹⁵ Esimerkiksi Tuija Kokkonen on tuonut taiteellisessa tutkimuksessaan esiin eläimen kokemusmaailmaa luomalla työskentelymenetelmiä, joissa ihminen antaa tilaa muunlaisen näkökulmalle ja toimijuudelle.¹⁶

Posthumanistisessa ajattelussa tehdään parannuksia humanismin ihmiskeskeisiin olettamiin ja painotetaan sekä eettisiä päätelmiä että teorian siteitä materiaaliseen käytäntöön. Suuntaus ei kuitenkaan teoriaperinteenä hahmotu varsinaisesti eettisten kysymysten alueeksi.¹⁷ Eläinten oikeuksia puolustavan, intersektionaalisesti suuntautuneen ja monialaisen kriittisen eläintutkimuksen avulla mukaan voidaan tuoda eläinten elämän kannalta tärkeitä eettisiä tarkennuksia. Eläinetiikan ja posthumanististen teorioiden yhdistäminen on vaikeaa, jos elävän ja elottoman materiaalin välille ei tehdä arvoero-

ja tai tunnusteta eläimen yksilöyttä.¹⁸ Siksi esimerkiksi Kate Soper painottaa humanistiseen ajatteluun perustuvien käsitteellisten erontekojen tärkeyttä eläinetiikassa: ihmisen erityisyyden hylkäämisen sijaan posthumanismi tulisi eläimiä tutkittaessa nähdä ensisijaisesti uutena näkökulmana ihmisyyteen. Hänen mukaansa ihmisen kyky tuntea moraalista huolta mahdollistaa niin vastuunkannon muunlaisista kuin eläineettisten kysymysten ulottumisen osaksi posthumanismia.¹⁹ Tällaisen eläinten oikeuksia ja yksilöyttä käsittelevän taiteen voi ajatella edustavan humanistista posthumanismia, mitä Cary Wolfe kuvaa aihepiiriltään eläinteollisuuden kritiikiksi lukeutuvien teosten avulla.²⁰ Osa Wolfen mainitsemista teoksista on tehty ennen eläintuotannossa yleistynyttä salakuvausta. Niiden vaikutus on perustunut eläintuotannon olosuhteiden kuvittamiseen ja tiedon julkituomiseen salaa otettujen valokuvien tapaan. Posthumanismin tai kriittisen eläintutkimuksen arvojen mukaiset eläinten oikeuksien ja yksilöiden taiteelliset kuvaukset voivat kuitenkin olla

14 Jakob von Uexküll, *A Foray Into the Worlds of Animals and Humans with Theory of Meaning* (Minneapolis: Minneapolis University Press, 2010 [1934]), 44–52.

15 Vrt. Varto *Taiteellinen tutkimus*, 85.

16 Tuija Kokkonen, *Esityksen mahdollinen luonto. Suhde ei-inhimilliseen esitystapahtumassa keston ja potentiaalisuuden näkökulmasta*. Acta Scenica 48. (Helsinki: Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu, esittävien taiteiden tutkimuskeskus, 2017).

17 Jouni Teittinen, "Mikä ihmiselle kuuluu. Humanismi, kysymys eläimestä ja kärsivien piiri," teoksessa *Post[humanismi]*, toim. Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea (Turku: Eetos, 2016), 165.

18 Josephine Donovan, "Animal Ethics, the New Materialism, and the Question of Subjectivity," in *Critical Animal Studies. Towards Trans-species Social Justice*, eds. Atsuko Matsuoka & John Sorenson (London & New York: Rowman & Littlefield, 2018), 257–274. Esimerkiksi uusmaterialistisessa teoriassa arvottavaa eroa tuntevien ja tietoisien elollisten ja ei-tuntevien materiaalien ilmiöiden välillä ei tehdä. Donovan kuvaa tämän olevan ristiriidassa sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen perustuvien poliittisten teorioiden, kuten kriittisen eläintutkimuksen, lähtökohtien ja päämäärien kanssa. Siksi uusmaterialismi ei muodosta taiteellisen tutkimukseni teoreettista perustaa, vaikka joiltakin osin työni käsittelee suuntauksessa keskeisiä teemoja. Tukeydun tekstissä kuitenkin uusmaterialistisiin tutkijoihin niiltä osin, missä heidän ajattelunsa on yhtenäistä kriittisen eläintutkimuksen kanssa ja lisää ei-inhimillisten toimijoiden tai taiteen prosessin materiaallisen luonteen ymmärtämistä.

19 Kate Soper, "Humanism in Posthumanism," in *Comparative Critical Studies* Vol. 9, No.3 (2012): 371–375; Raipola Juha, "Inhimilliset ja postinhimilliset tulevaisuudet," teoksessa *Posthumanismi*, toim. Karoliina Lummaa & Lea Rojola (Turku: Eetos 2016), 35–56.

20 Cary Wolfe, *Art and Posthumanism. Essays, Encounters, Conversations* (Minneapolis & London: University of Minnesota Press 2021), 67–92.

eläinten oikeuksien ajamiseen liittyvää aktivistista kuvastoa moninaisemmat.

Kulttuuriseen eläintutkimukseen ovat viimeisen kymmenen vuoden aikana vaikuttaneet poliittinen ja uusmaterialistinen teoria sekä affektiivisuuden teoretisointi.²¹ Paradigman muutos näkyy kuvataiteessa erityisesti ihmisen ja eläimen suhteen käsittelyinä, mutta myös muunlajisten toimijuuden korostamisena, yksilöyden ja mielellisyyden kuvauksina sekä eläinten asemaan liittyvien yhteiskunnallisten ongelmien pohdintana representaation tai inhimillisten vertauskuvien jäädessä vähäisemmälle huomiolle.²² Muutos on merkittävä kuvataiteessa, jonka historiassa eläin on itsensä sijaan edustanut pääasiassa inhimillistä kulttuuria. Myös taiteen tutkimuksessa vasta Steve Baker²³ ja Giovanni Aloï²⁴ ovat käsitelleet eläimen yksilöyttä ja eläinmyönteisten asenteiden vaikutusta alaan.

Posthumanismin teoreettiset suuntaukset ovat toisistaan poikkeavia, mutta yleisesti posthumanismissa ihmisten riippuvuutta muusta luonnosta ja kuulumista eläinkuntaan pidetään osoituksena siitä, että olemme aina kietoutuneet osaksi ei-inhimillistä maailmaa.²⁵ Alan eri haarat ovat useimmiten taiteelle hedelmällisiä, mutta eläinten oikeudenmukaista asemaa korostavasta näkökulmasta vetoavinta on ei-inhimillisten toimijoiden rinnastuminen ihmisiin lajien välisen hierarkian sijaan. Käytännössä se tarkoittaa yritystä ymmärtää toisia eläimiä paremmin ja mahdollisuutta nähdä ne täysin olentoina,

joilla on oma kokemusmaailmansa.²⁶ Kriittisessä eläintutkimuksessa ja kulttuuriteoreettisessa posthumanismissa on etsitty tapoja ajatella inhimillisen ja ei-inhimillisen suhteita sekä niihin liittyviä käsityksiä asettamatta ihmistä keskiöön. Monissa posthumanismin teorioissa luodaan uutta tietoteoriaa ja irrottaudutaan subjektiudesta. Eläinten oikeuksia tukevissa näkökulmissa käsitteestä ei yleensä luovuta, vaan muut eläimet ymmärretään itseisarvoisina, kehollisina ja tuntoisina, mielellisinä ja kokevina yksilöinä, joilla on oikeus ihmisten intresseistä riippumattomaan elämään. Tämä edellyttää eläimen huomioon ottamista ja lajisorron eli lajismin lopettamista kaikilla yhteiskunnan osa-alueilla. Vaade erottaa kriittisen eläintutkimuksen muusta eläintutkimuksesta.²⁷

Meidän tulee muuttaa perusteellisesti käsitystämme ihmisestä ja ihmisen suhteesta ei-inhimillisiin olentoihin myös Rosi Braidottin mukaan. Kun hänen kuvaamansa posthumanistinen subjekti sulautuu ympäristöönsä entiteetiksi, toiminnassa korostuu kehollisuus ja affektiivisuus suhteessa kaikkeen ympäröivään. Laadullisesti olemiseen kuuluu vastuullisuus, jonka piiriin myös muunlajiset lukeutuvat. Braidotti huomauttaa, ettei humanistisessa ajattelussa pitkään aikaan ole ollut kunnollisia tapoja puhua ei-inhimillisistä toisista tai luontokulttuurin jatkumosta.²⁸ Myös kriittisen eläintutkimuksen muunlajisen subjektin ja yksilön oikeuksien perustuminen humanistiseen perinteeseen voi-

21 Kaarlenkaski, "Katse ei-inhimilliseen," 329–349.

22 Outimajja Hakala, "Objektin jälkeinen aika eläintäiteessä," teoksessa *Me ja muut eläimet. Uusi maailmanjärjestys*, toim. Aaltola, Elisa & Wahlberg, Birgitta (Tampere: Vastapaino 2020), 165–177.

23 Steve Baker, *Artist|Animal* (Minneapolis & London: University of Minnesota Press, 2013).

24 Giovanni Aloï, *Art & animals* (London & New York: I. B. Tauris, 2012).

25 Francesca Ferrando, *Philosophical Posthumanism* (London: Bloomsbury Academic, 2019), 150–151.

26 Kathy Rudy, "If We Could Talk to the Animals," in *Speaking for Animals. Animal Autobiographical Writing*, ed. DeMello, Margo (New York & London: Routledge, 2015), 149–159.

27 Elisa Aaltola & Birgitta Wahlberg, "Johdanto," teoksessa *Me ja muut eläimet. Uusi maailmanjärjestys*, toim. Elisa Aaltola & Birgitta Wahlberg (Tampere: Vastapaino, 2020), 9–16; Atsuko Matsuoka & John Sorenson, "Introduction," in *Critical Animal Studies. Towards Trans-species Social Justice*, eds. Atsuko Matsuoka & John Sorenson (London & New York: Rowman & Littlefield, 2018), 1–19.

28 Rosi Braidotti, *The Posthuman* (Cambridge: Polity Press, 2013).

daan nähdä riittämättömäksi tarvittavaan muutokseen eläinkysymyksissä.²⁹ Toisaalta posthumanistisia teorioita on yhtä lailla kritisoitu siitä, että niissä ei ole onnistuttu irrottautumaan ihmisen ensisijaisuudesta ja suuntauksissa ohitetaan niihin liittyvät ihmiskeskeisyyden ongelmat, jotka voivat säilyä ennallaan subjektin häviämisestä riippumatta.³⁰ Siksi Patricia MacCormack esittää subjektin luopumisen ehdoksi lajismien lopettamisen, mikä koskettaa myös taidetta.³¹

Subjektuudesta irrottautuvien teorioiden rinnalla, muunlajisten arvon ja yksilöyden käsittely nykytaiteessa kytkeytyy usein myös ajatukseen taiteen autonomiasta ja arvovapaudesta. Kulttuurissa luodaan arvokäsityksiä kuitenkin yhtä lailla painottamalla arvovapauden perusteella eläinten subjektuuden kieltämistä ja moraalista toissijaisuutta.³² Muunlajisten näkökulmasta on tärkeää, että heidät käsitetään myös taiteessa materiaalin tai esineen sijaan ensisijaisesti elävinä olentoina ja yksilöinä: subjektin arvo ja oikeudet tuovat mukanaan moraaliset kysymykset siitä, miten eläimiä saa kohdella tai käyttää osana kulttuurisia representaatioita tai taideteoksia. Eläimet voivat olla teoksissa representaatioiden lisäksi välineellisesti niin oman ruumiinsa kuin eläinperäisten materiaalienkin kautta. Kuvataiteen materiaalisuus on muunlajisten kannalta ongelmallinen alue eläimiä sisältävissä teoksissa, mikä korostuu myös omien teosteni kohdalla.

29 Cary Wolfe, *What Is Posthumanism?* (Minneapolis & London: University of Minnesota Press, 2010), 99.

30 Christopher Peterson, *Monkey Trouble. The Scandal of Posthumanism* (New York: Fordham University Press, 2018); Patricia MacCormack, *The Ahuman Manifesto. Activism for the End of the Anthropocene* (London & New York: Bloomsbury Academic, 2020).

31 Patricia MacCormack, *The Ahuman Manifesto. Activism for the End of the Anthropocene*; Patricia MacCormack, "Ahuman Abolition," in *Deleuze and the Animal*, eds. Colin Gardner & Patricia MacCormack (Edinburgh University Press, 2017), 25–36.

32 Elisa Aaltola, "Eläinetiikka teoriasta käytäntöön," *niin & näin* nro. 3 (2006): 83–91.

Yksilön käsitteellistäminen

Ihmiskulttuurissa on kuvattu eläimiä läpi historian. Mahdollisesti olemme aina halunneet etsiä yhteyttä muihin lajeihin.³³ Yhteyden hakeminen voi parhaimmillaan antaa äänen muille eläimille, jotka usein asetetaan ihmisen vastakohtaksi ja määritellään hiljaisiksi. Eläimen kertominen taiteessa merkitsee taiteilijan halua ilmentää, representoida, asettaa kontekstiin ja kommunikoida muunlajisten kanssa.³⁴ Taide ei useinkaan pyri saavuttamaan kattavia kuvia todellisuudesta, vaan esittää siitä väläyksenomaisia kuvitelmiä ja tulkintoja. Muunlajiset jäävät meille osin tavoittamattomaksi ja vieraksi – yhteyden etsiminen ja eläinkäsitysten tarkastelu ei vaadi aina lajienvälistä läheistä suhdetta tai täydellistä tietoutta eläimistä, vaan enemmänkin muiden eläinten tunnistamista arvokkaina olentoina ja aktiivisina toimijoina. Muunlajisten toimijuus merkitsee subjektiivisia kokemuksia, tunteita ja toimintaa, joiden avulla eläimet välittävät muille ajatuksiaan ja ymmärrystään. He myös reagoivat toisten olentojen toimintaan, minkä vuoksi toimijuus rakentuu suhteissa muihin.³⁵

Muut eläimet tulevat ihmisten lailla yksilöiksi kokemusten kuvaamisen kautta, mikä yhdistää meitä ja voi edistää myötätuntoa eläimiä kohtaan.³⁶ Eläinbiografinen kirjallisuus ja kirjallisuuden tutkimus esittävät muunlajiset yksilöinä,

33 John Berger, *Why Look at Animals?* (London: Penguin Books, 2009 [1977]).

34 Elisa Aaltola, "Kerronnasta: eronteko ja yhteys," Voiko eläintä kertoa? -blogiteksti, luettu 15.5.2022. <http://www.voikohanke.com/2021/09/12/kerronnasta-eronteko-ja-yhteys/>

35 Nora Schuurman & Tuomas Räsänen, "Johdanto," teoksessa *Kanssakulkijat. Muunlajisten kohtaamisten jäljillä*, toim. Liisa Hekkilä-Palo, Virpi Kaukio & Yrjö Sepänmaa (Helsinki: SKS, 2020), 10.

36 Mira Shah, "Animal Life Stories; or, the Making of Animal Subjects in Primatological Narratives of Fieldwork," in *Animal Biography. Re-framing Animal Lives*, eds. Krebber, Andre & Rocher, Mieke (Cham: Palgrave Macmillan, 2018), 119–137.

Kuva 1. Outimajja Hakala, *Hän*, 2020. Patinoitu kipsivalos. 7 cm x 12 cm x 7 cm. Kuva: Timo Takala, kaikki oikeudet pidätetään.

joiden kokemusten ja elämäntarinoiden avaaminen rinnastuu eläinten näkyväksi tekemiseen muilla aloilla.³⁷ Elämäkerrallinen asennoituminen eläimen mielellisen maailman kuvaamiseen on samantapainen kuin pyrkimykseni kertoa eläimiä ja niiden yksilökohtaisia tarinoita kuvataiteen keinoin. Kirjallisuus vaikuttaa usein työhöni innoittavasti, tapaan myös luonnostella teoksia kirjoittaen.

Valmiissa teoksissani kieli ilmenee käsitetaiteen muodossa. 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa syntynyt kieltä ja käsitteellisyttä korostava taidesuuntaus tarkastelee itsereflektiivisesti taiteen statusta ja teoksen määrittelyä. Sen avulla on samalla osoitettu kritiikkiä taidemaailman

instituutioita kohtaan. Taideteoriaan yhdistyvien kriittisten ja sosiaalisten ulottuvuuksien näkyväksi tekeminen antaa taiteessa tilaa myös arvojen ja ideologioiden esittämiselle.³⁸ Marja Sakari kuvaa käsitetaiteen yleiseksi piirteeksi sen, että teokset asettavat kysymyksiä, pohtivat asioita, esittävät kriittisiä kommentteja asioiden tilasta – eli teokset ”ajattelevat” ja johdattavat myös katsojan mietiskelevän ajattelun harjoittamiseen.³⁹ Käsitetaide voi avata taiteelliseen tutkimukseen liittyviä käsitteitä, kysymyksiä ja tuloksia moniulotteisesti, sanoja täydentäen ja jopa niiden ulkopuolelle jäävää tietoa ilmaisten: jokihelmisimpukkaa realistisesti kuvaavan veistokseni nimeäminen pronomiinilla *Hän*

37 Andre Krebber & Mieke Roscher, "Introduction: Biographies, Animals and Individuality," in *Animal Biography. Re-framing Animal Lives*, eds. Andre Krebber & Mieke Roscher (Cham: Palgrave Macmillan, 2018), 1–15.

38 Eva Kalyva, *Image and Text in Conceptual Art. Critical Operations in Context* (Cham: Palgrave Macmillan, 2016), 1–3, 226.

39 Marja Sakari, *Käsitetaiteen etiikkaa. Suomalaisen käsitetaiteen postmodernia ja fenomenologista tulkintaa* (Helsinki: Valtion taidemuseo, 2000), 14.

(2021) visualisoi tutkimukseni arvolatautuneen ydinkäsitteen jokaisen eläimen yksilöydestä.

Hän on yksinkertaisimmillaan jokihelmisimpukaksi tunnistettava representaatio. Savesta muotoilemani, myöhemmin kipsiin valamani veistos on yksityiskohtainen ja realismia tavoitteleva, luonnollisessa koossa toteutettu muotokuva. Silti se on oikeasta eläimestä poikkeava taide-esine, jonka muotoilussa ja patinan vivahteissa näkyy kädenjälkeni. Tarkkaan katsottuna pinnalta voi havaita merkkejä siveltimen vedoista ja kaiver timen painautumisesta savimalliin. Yksi muunlajisia kuvaavan taiteen kysymyksistä liittyy tällä hetkellä laajempaan keskusteluun siitä, kuka on oikeutettu tai kykenevä kertomaan toista tämän näkökulmasta. Toisten eläinten puolesta puhuminen ja representaatioiden tekeminen on silti keino tuoda muuten äänettömiksi jäävät keskustelun piiriin. Eläinten kannalta toisen yksilön kerronnan oikeutuksen sijaan on tärkeämpää kiinnittää huomiota siihen, miten representatiot rakentuvat ja puhuvatko ne todella eläinten puolesta.⁴⁰

Teokseni syntyyn on vaikuttanut Anni Kytömäen uhanalaisista jokihelmisimpukoista ja niiden palauttamisesta luonnonvesiin kertova kirja *Margarita*.⁴¹ Veistos pohjautuu myös lapsuusmuistooni ruoaksi kerätyistä järvisimpukoista: minulla ei ollut valtaa tai keinoja auttaa kuolemaan tuomittuja eläimiä, vaikka lopulta onnistuinkin salakuljettamaan yhden eläimestä järveen. Yksittäisen eläimen auttamisella on laajempien rakenteellisten muutosten sijaan enemmän merkitystä kyseiselle eläimelle. Taide on kuitenkin affektiivinen voima, joka voi manifestoida eläinyksilöiden puolesta ja ulottaa vaikutuksensa teoksessa kuvattua yksilöä laajemmalle.⁴²

40 Robert R. McKay, "Representation," in *Critical Terms for Animal Studies*, ed. Lori Gruen (Chicago & London: The University of Chicago Press, 2018), 305–319.

41 Anni Kytömäki, *Margarita* (Helsinki: Gummerus, 2020).

42 MacCormack, *Ahuman Manifesto*, 63.

Materiaalin esteettinen ja eettinen merkitys

Muunlajisiin liittyviä teoksia on vaikea toteuttaa kuvataiteen keinoilla täysin eläintä välineellistämättä. Siksi eettisten kysymysten keskiöön nousevat erilaiset tavat, joilla materiaalia käytetään tai eläin asetetaan osaksi teosta. Materiaalit, niiden tunteminen ja työstäminen teoksiksi kuuluvat kuvataiteen ytimeen. Materiaalisuus on olennainen osa kuvataidetta silloinkin, kun estetiikka tai sisältö nostetaan teosta ensisijaisesti määrittäväksi tekijäksi. Taiteilijan suhde käyttämiinsä materiaaleihin ja tekniikoihin on usein henkilökohtainen ja syvä. Eläinperäisiä materiaaleja teoksissa kuvataan erityisinä ja arvokkaina; materiaaliin kerrostuu niin yksittäisen eläimen keho ja elämä, kuin eläimiin liittyvät kulttuuriset merkitykset ja taiteen perinteet.⁴³ Eläimen pitäminen arvokkaana ei kuitenkaan välttämättä tarkoita taiteessa sen välinearvosta luopumista. Vaikuttaa, että eläin koetaan merkittäväksi samaan tapaan, kuin metsän kasvattaja kokee arvokkaaksi puunsa tai karjanhoitaja nauttansa. Eläimet ovat kuitenkin erityisen merkityksellistä materiaalia: he ovat ensisijaisesti tuntoisia ja tietoisia olentoja, joiden mielellisyyttä ja oikeutta ihmisistä riippumattomaan elämään ei tulisi sivuuttaa. Asia korostuu taiteen etiikassa, koska postmodernismista lähtien näyttelyihin on haluttu tuoda nimenomaan *oikeita* eläimiä.⁴⁴

Eläinperäiset tekniikat ja materiaalit ovat hioutuneet ajan saatossa optimaaliseksi käyttöönsä, ja niille on haastavaa keksiä korvaavia vaihtoehtoja. Ne ovat usein myös myrkyttömiä ja ekologisia. Taiteilijoiden halu käyttää työssään luonnonmukaisia tekniikoita, jotka eivät kuormita ympäristöä, on lisääntynyt viime vuosina ja on yksi syy eläinperäisten orgaanisten materiaalien

43 Hakala, "Objektin jälkeinen aika eläintaiteessa," 169–171.

44 Aloï, *Art and Animals*, 114.

Kuva 2. Outimajja Hakala, *Kuollut sammakko*, 2017. Sekatekniikka. 13 cm x 22 cm x 11 cm. Kuva: Timo Takala, kaikki oikeudet pidätetään.

suosiolle.⁴⁵ Eläinmyönteisten asenteiden yleistyminen on yhtä lailla edistänyt kiinnostusta kasvipohjaisiin tekniikoihin. Olen vaihtelevasti onnistuen pyrkinyt eroon eläinperäisen materiaalin käytöstä. Toisinaan teen poikkeuksia tästä periaatteesta. Sain esimerkiksi Eläinsuojelukeskus Tuulispään asukkaiden Unnan ja Runon villaa, jota työstän kehräämällä ja neulomalla tulevaa veistosta varten. Säännöllinen keritseminen kuuluu eläintuotannosta pelastuneiden lampaiden hoitoon.

Timo Heino käsittelee taiteellisessa tutkimuksessaan kuvataiteen materiaalisuutta ja sen liittymistä osaksi aineelliseen maailmaan kuuluvaa jatkuvaa materiaalin vaihdannan prosessia. Eri kategorioista peräisin olevien materiaalien sekoittuminen on hänelle erottamaton osa taidetta ja maailmassa olemista. Heino kuvaa minuuden muodostuvan ja muokkautuvan erilaisten vuo-

rovaikutussuhteiden ja aineiden vaihdannan verkostossa, minkä vuoksi ei ole mielekäästä rajata tai eristää yhtä, oli kyseessä sitten materiaali tai elävä yksilö, muusta maailmasta.⁴⁶

Materiaalien vaihdannan prosesseissa uppoumme ympäristöön ja kiertokulkuun, jossa elämä siirtyy energian muodossa subjektista toiseen mahdollistaen meidän ja muun elollisen luonnon olemassaolon.⁴⁷ Emme siis voi irrottautua ei-inhimillisen aineksen hyödyntämisestä, vaan elämämme perustuu toisenvaraisuuteen. Siksi meille jää vastuu materian laadun huomioon ottamisesta ja sen käytön eettisestä puntaroinnista. Toisenvaraisuutemme suhteessa muunlajisiin eläimiin ei edellytä lajismia. Voimme tehdä moraalisen valinnan ja elää käyttämättä muunlajisia

45 Ks. esim. Malla Tallgren, "Väriaineet taidemaalarin paletilla," *niin & näin* nro. 2 (2018): 70–75.

46 Timo Heino, *Aineen olemuksesta materian muuntumisiin* (Helsinki: Kuvataideakatemia, Taideyliopisto, 2016).

47 Emanuele Coccia, *Kasvien elämä. Sekoittumisen metafysiikkaa* (Helsinki: Tutkijaliitto, 2020 [2016]), 53.

aineellisena resurssina, tai eläinperäisiä materiaaleja käyttäessämme valita kudelman, joka ei sorra siihen kuuluvia toimijoita.

Lampaanvillan työstäminen liittyy tällaiseen alati muuttuvaan kudelman tai verkostoon. Eläinsuojelukeskuksesta muunlajisten ja ihmisten minuudet muovautuvat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Olosuhteet tarjoavat asukkaille mahdollisuuden elää turvassa ja tulla eläimiksi omilla ehdoillaan kokonaisvaltaisella tavalla. Siis toisin, kuin eläintuotannossa, jonka rakenteet ohittavat niiden sisällä elävien eläinten yksilöiden. Samalla materiaali kiertää osana arkisia toimia maailmassa elävien olentojen jatkuvassa aineen vaihdannan prosessissa, jossa lammas saa ravintoa, ihminen villaa. Suojakodissa eläimiltä ei toisaalta odoteta minkäänlaista ihmistä hyödyttävää panosta. Niiden villa on ennemminkin lahja tai ylijäämää, mikä päätyi taiteelliseen käyttööni.

Hautaan toisinaan luonnonvaraisia eläimiä. Hiljainen rituaali on muovautunut taideteoksi tai teoksiksi, joiden avulla käsittelen kuolemaan liittyvää surua. Veistin kuolleelle sammakolle viimeistä matkaa varten puuveeneen, jota voi parhaiten kuvailla veneenveiston perinteen avulla. Tummaski tervattu vene on yksityiskohtainen pienoismalli todellisesta versiosta: olen pasuttanut eli höyryttänyt sivulaudat ja pohjan remmikaaret muotoonsa ja kiinnittänyt ne puutapeilla veneen runkoon. Lautoja koossa pitävän päätyraudan ja pienet naulat olen takonut ahjolla. Pohjalla lepää kuollut eläin, joka oli kuivunut tielle niille sijoilleen. Luut piirtyivät nahan alta tarkkarajaisesti esiin. Oletan sammakon olleen sairas, koska mikään eläin ei ollut sitä syönyt. Juhani Harrin eläimiä käsittäviä esinekoosteita voi pitää teokseni esikuvina. Samalla se viittaa kulttuurihistoriallisesti Turun linnan 1700-luvulle ajoitettuun sammakon hauta-arkkuun. Halusin visualisoida sammakkoeläinten uhanalaisuuden ja muistaa löytämäni yksilön elämää ja kuolemaa nostamalla se teoksen aiheeksi. Taiteessa on

sijaa muunlajisen yksilön kuolemalle. Muualla yhteiskunnassa eläin ei kuole vaan poistetaan, lopetetaan, hävitetään tai teurastetaan.⁴⁸ Sen vuoksi jopa kuolleella eläimellä on taiteessa Harawayn kuvaamaa asenteisiin vaikuttavaa materiaalis-semioottista merkitystä ja poliittista voimaa.⁴⁹

Minulla oli hyvät ja eläinten kannalta myötätuntoiset tarkoitukset, eikä sammakon hautajaiset muodosta eläinten oikeuksien näkökulmasta moraalista ongelmaa. Useimmat maassamme asuvista sammakoista kuuluvat kuitenkin uhanalaiseen lajeihin, joita ei saa ottaa haltuun tai esimerkiksi asettaa osaksi taideteosta.⁵⁰ Kyseessä on taiteilijoille eläinperäisen materiaalin kohdalla sattuva yleinen, tahallisen teon sijaan oletettavasti tietämättömyyteen perustuva virhe, joka tapahtuu, kun taiteilijat ajankohtaisen luonnontieteelliseen tiedon sijaan tukeutuvat taiteellisiin lähteisiin. Eläinten ruumiita sisältävät teokset rinnastuvat omani tapaan usein tyyllisesti taiteen kaanoniin kuuluviin esinekoosteisiin, joiden tekoaikana kuudes sukupoltoaalto ja lajien rauhoittaminen eivät olleet ajankohtaisia. Taiteen tekemisessä eläinten aineellisuuteen liittyy jatkuvasti esteettisiä ja eettisiä valintoja, jopa laintulkintaa, mikä viime kädessä määrittää, miten eläimiä saa asettaa teoksiin. Esimerkiksi lähes kaikki pikkulinnut ovat Suomessa rauhoitettuja.

Muunlajisiin liittyviä teoksia on vaikea toteuttaa kuvataiteen keinoilla täysin eläintä välineellistämättä. Siksi eettisten kysymysten keskiöön nousevat erilaiset tavat, joilla materiaalia käytetään tai eläin asetetaan osaksi teosta. Vaikka muutamissa teoksissani on eläinperäistä materiaalia

48 Tiina Ollila, "Näkökulma: Kielellisesti loppuuntuomitut tuotantoon kasvatetut eläimet," teoksessa *Me ja muut eläimet. Uusi maailmanjärjestys*, toim. Elisa Aaltola & Birgitta Wahlberg (Tampere: Vastapaino, 2020), 213–234.

49 Haraway, *Staying With the Trouble*, 23.

50 Luonnonsuojelulaki 40§ 20.12.1996/1046 40§ ja Luonnonsuojelulaki 49§ 22.12.2009/1587.

tai olen tehnyt hautaamisesta esteettisen teon, olen tietoinen yksilöihin pohjautuvan materiaalin alkuperästä ja käytän sitä harkiten. Teokseni eivät liity eläintuotantoon, eikä niitä varten ole tapettu tai vahingoitettu ketään.

Yhteys ja taiteellinen leikki

Mary Migdley'n eläinfilosofian käsite *mixed community* tarkoittaa ihmisten ja muiden eläinten muodostamaa sekoittunutta yhteisöä, ”seka-yhteisöä”. Sosiaalisilla eläimillä on luontainen taipumus muodostaa suhteita, joiden emotionaalinen side ohjaa meitä suosimaan kaltaisiamme, mutta myös lähellämme olevia.⁵¹ Kasvoin sekayhteisössä: monilajinen vuorovaikutus, tunnesiteet ja kumppanuus ovat olleet minulle keskeisiä elämäntapaa ja arvoja ohjanneita tekijöitä, joiden varassa käsitykseni muunlajisista on muodostunut. Sekayhteisö on vaikuttanut myös taiteeseeni.

Opiskeluaikanani tapasin maalata lattialla, minä vuoksi koirani käveli toisinaan teosten päällä. Aloimme työstää niitä yhdessä. Opettajani kysyi, miten ihmiskäden ja koiran kehon jälkien ero ilmeni ja muuttiko koira mielestäni teosten esteettistä arvoa. Olivatko maalaukset yhä minun? En osannut varsinaisesti vastata kysymyksiin, koiran kanssa yhdessä olemisen prosessissa oli minulle lopputulosta ja teoksen tekijyyttä tärkeämpää. Vasta toisen koirakumppanin kanssa maalaus muodostui osin taiteellisesti tavoitteelliseksi ja teokset päätyivät esille näyttelyyn.⁵² Jo vuonna 1910 Pariisin itsenäisessä salongissa esitettiin salanimellä Lolo-aasin tekemä abstrakti maisemamaalaus *Et le soleil s'en-*

dormit sur l'Adriatique.⁵³ Taiteilijanimen avulla salaa näyttelyihin tuotujen eläinten maalausten esittäminen ja näiden teosten institutionaalisen aseman saavuttaminen on yksi monista tavoista, joilla ihmiset laittavat muut eläimet tekemään omalle lajilleen tyyppillisiä asioita. Taidemaailmalla on omat vakiintuneet tapansa niin tuottaa ja asettaa teoksia esille kuin arvioida niitä. Kynnyksen salaa ylittäneet muunlajisten teokset haastoivat käsitystä taiteesta ja sen tekemisestä.⁵⁴

Palasin koiran kanssa tehtävien teosten pariin, kun luokseni muutti kadulta löytynyt Snejka. Se kotiutui helposti, mutta oli alistuva ja passiivinen, eikä osannut leikkiä tai tarttua ihmisen ehdotuksiin toimia yhdessä. Leikki on Brian Massumin eläinpolitiikaksi kutsumassa tilanteessa muunlajisen tapa olla ympäristössään vaikuttava toimija.⁵⁵ Myös Vinciane Despret määrittelee anonyymien eläinten täydentyvän aktiiviseksi subjektiksi vasta kun yksilö ottaa paikkansa ja uskaltaa toimia sieltä käsin.⁵⁶ Myöhemmin Snejka valitsi itsenäisesti kiinnostuksen kohteekseen työpisteeni, jossa tein kasvipohjaisia ja myrkyttömiä värikokeiluja. Koiran saapuessa paikalle nuuhkimaan maalipurkkeja kaadoin niiden sisällön paperille ja annoin sen levittää väriä. Käytin leikissä Tuija Kokkosen kehittämää, myös kuvataiteeseen soveltuvaa lajien välisen työn etiikkaa, johon hänen taiteellinen väitöstutkimuksensa tilan ja ajan antamisesta esityksissä ei-inhimillisille toisille perustuu. Menetelmässä toisen eläimen toimijuudelle annetaan mahdollisuus kasvaa ihmisen toimi-

51 Migdley, *Animals and Why They Matter*, 19, 150–151.

52 Outimajja Hakala, Kalle Mustonen & Snejka, *Lauma*, näyttely kahden ihmisen ja koiran laumaksi muotoutumisesta, Galleria Ars Libera, Kuopio 25.9–9.9.2022.

53 Vinciane Despret, *What Would Animals Say If We Asked the Right Questions?* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2016), 1.

54 George Dickie, *Estetiikka: Tutkimusalue, käsitteitä ja ongelmia* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1981), 88.

55 Brian Massumi, *What Animals Teach Us about Politics* (Durham & London: Duke University Press, 2014), 12.

Elisa Aaltola, *Animal Suffering: Philosophy and Culture* (Hampshire: Palgrave Macmillan, 2012).

56 Vinciane Despret, ”The Becoming of Subjectivity in Animal Worlds,” in *Subjectivity* 23 (2008): 123–139.

juutta heikentämällä.⁵⁷ Se on tärkeimpiä asioita, kun taidetta tehdään muunlainen näkökulma vakavasti mukaan ottaen.

Teoksen punasävyiset kerrokset kuultavat läpi, pinnassa näkyvät koiran kielen liikkeet, tassujen jäljet ja kynsien raapimat viivat. Pinnat ovat orgaanisia, kuvat muistuttavat vauvan värimaalausta. Tulkitseen koiran uskalluksen leikkiä maalilla rescue-eläimen itseluottamuksen ja elämänilon kasvamiseksi, siirtymiseksi kadulla liminaalitulassa elävästä eläimestä kotikoiraksi ja osaksi laumaa, jonka jäsenet luovat ”eläinpolitiikkaa”. Toisinaan maalaamme yhdessä. Näissä kuvissa on erotettavissa siveltimen jälkiä sekä taiteellisessa koulutuksessa omaksuttu tapani sommitella värejä ja pintoja. Snejka vaikuttaa rakentavan kuvaa näköaistin sijaan hajun avulla. Se levittää väriaineita kuonollaan niin kauan, kuin se on sille mielekkästä. Välillä teos täyttää koko paperin, toisinaan koira lopettaa maalauksen nopeammin ja kuva jää pienemmäksi graafiseksi kuvioksi valkeaa taustaa vasten.

Muunlajisten kanssa käytävä kommunikaatio perustuu propositionaalisen kielen sijaan kehojen väliseen affektiiviseen vuorovaikutukseen.⁵⁸ Lajista riippumatta kokeva ja mielellinen olento tulee kehonsa kautta osaksi maailmaa, jossa vuorovaikutus ja yhdessä toimiminen on yksilöiden välistä. Erilajisten kokemuksia on mahdollista jakaa ja ymmärtää empatian avulla vaikka emme käyttäisi samaa kieltä.⁵⁹ Maalaukset syntyivät vuorovaikutuksen ja toisiimme tutustumisen ohella: abstrakti kuvasarja muodostaa esteettisiä jälkiä välisemme siteen kehittymisestä, eli kahdensuuntaisesta sosiaalisesta leimaantumisen ja luottamussuhteen vahvistumisesta yhdessä tekemällä.⁶⁰ Eva Meijer kuvaa samantapaista koiran ja ihmisen välisen yhteyden syntyä, tutuksi

Kuva 3. Snejka maalaa – prosessikuva, 2019. Kuva: Outimajja Hakala, kaikki oikeudet pidätetään.

tulemisen prosessia ja yhteisen kielen löytymistä katukoira Ollin muutettua hänen luokseen. Sekä hänen ja Ollin että minun ja Snejkan kumppanuussuhteet syntyivät kunkin mukanaan kantaman historian ja yhdessä toimimisen avulla: jaettu uuden luominen muutti meitä ja tapojamme olla.⁶¹ Laumaksi tulemiseen liittyvää taiteellista prosessia koiran kanssa on luontevaa kuvata Midgley'n sekayhteisön ohella Donna J. Harawayn teorian mukaisena kumppanuuslajien välisenä yhdessämuotoutumisena.⁶² Haraway ei rajaa sukulaisuutta lajiin tai syntyperään, vaan korostaa elävien olentojen samankaltaisuutta ja mahdollisuutta siirtyä ihmisen etuihin perus-

57 Kokkonen, *Esityksen mahdollinen luonto*.

58 Brian Massumi, *What Animals Teach Us about Politics*.

59 Aaltola, *Animal Suffering*, 156–197.

60 Midgley, *Animals and Why They Matter*, 46.

61 Meijer, *When Animals Speak, Toward an Interspecies Democracy* (New York: New York University, 2019), 5–108.

62 Donna J. Haraway, *When Species Meet* (Minneapolis & London: University of Minnesota Press, 2008), 6.

Kuva 4. Snejka, *Snejkan maalaus* – nimeämätön teos sarjasta koiran tekemiä ja yhdessä koiran kanssa tehtyjä kasvivärimaalauksia, 2019–2022. 76 cm x 112 cm. Kuva: Outimajja Hakala, kaikki oikeudet pidätetään.

tuvasta näkökulmasta huolenpitoon, joka koskettaa kaikkia monilajisen yhteisön tai suvun jäseniä.⁶³

Muodostamme Snejkan kanssa kaksin pienimmän mahdollisen yksikön kumppanuuslajien elämän, suhteen ja toiminnan analysoimiseen.⁶⁴ Koiran maalausprosessin analysoiminen on luontevaa, koska tunnemme toisemme nykyään hyvin ja olemme läheisiä. Se synnyttää myös yksilöön kohdistuvaa huolenpitoa. Snejka käytti kieltä ja tassujaan hillitysti, aiemmin kanssani työskennellyt Ronja oli tavannut jättää enemmän kuonon jälkiä, kaapia tassuillaan voimakkaasti ja toisinaan liukua koko kehollaan maalissa. Koirien persoonalliset erot korostui-

vat selvästi prosesseissa. Vaikka koen yhdessä maalaamisen positiiviseksi ja koirien yksilöyttä korostavaksi, on elävien muunlajisten asettaminen osaksi taidetta silti eläinten oikeuksien näkökulmasta haastavaa. Yleisesti eläinten kanssa tehtäviin teoksiin liittyy kysymyksiä niin toisten eläinten tarpeiden ja yksilöllisten intressien toteutumisesta, kuin ihmisen ja domestikoitujen eläinten välisestä valtasuhteesta. Muunlajisia taiteellisiin prosesseihin ja teoksiin mukaan ottaessamme meidän tulee muistaa, että eläinten taiteesta riippumattomat omat tarpeet ja intressit ovat niille aina ensisijaisia. Tätä tulisi aina kunnioittaa ja hyväksyä, ettei muunlajisilta voi edellyttää sitoutumista taiteelliseen työskentelyyn tai teosten valmiiksi saattamiseen.⁶⁵ Ihmiskeskeisyydestä irrottautuva lajienvälinen dialogi

63 Haraway, *Staying with the Trouble*, 102–103.

64 Haraway, *Manifestly Haraway*, 111.

65 Hakala, "Objektin jälkeinen aika eläintaiteessa," 165–186.

on avointa ja antaa muunlaisille mahdollisuuden ilmaista itseään. Se voi keskittyä vuorovai-
kutuksen eri puolien huomioon ottamiseen ja
ymmärrykseen siitä, että osallistuminen syntyy
suhteissa toisiin, yhdessä toisten kanssa.⁶⁶

Taiteellisia valintoja

Kulttuurisen eläinkuvan muutokseen on vai-
kuttanut paljon lyhyt arkinen kohtaaminen Jacques
Derridan tullessa tietoisesti eläimen katseesta,
siitä että kissa oli *joku* joka näki ihmisen.⁶⁷ Kissa
sai yksittäisen ihmisen käsittelemään eläinkysy-
mystä ja jakamaan havaintonsa muille. Aiheen
esille nostaminen on yhä tärkeää eläinten olo-
jen parantamisen kannalta. Meidän on helppo
kieltäytyä kohtaamasta muunlaisia: rakenteet ja
asenteet ympärillämme tukevat toisaalle katso-
mista. Taiteellisessa työssäkin on tavallista väli-
neellistää eläin ja väistää elävä olento. Eläimet
voivat kuitenkin olla jatkuvasti avoimia kohtaam-
miselle, jos ihmiset antavat siihen mahdollisuu-
den.⁶⁸ Parhaimmillaan kohtaamiset opettavat
näkemään ihmisen osallisuuden maailmassa
yhtenä eläimistä ja ymmärtämään, että inhimil-
lisesti merkityksellisen elämän rinnalla on toi-
sia, meistä riippumattomia tapoja olla ja elää.⁶⁹
Inhimillinen visuaalinen järjestyskään ei ole
ainutlaatuinen, vaan sen lisäksi on olemassa lu-
kemattomia omastamme poikkeavia, eri lajien

ominaisuuksien mukaan rakentuvia vastaavia
järjestelmiä.⁷⁰

Muunlaisiset voivat toimia taiteilijan oppina kun
työskennellään inhimillisen ja ei-inhimillisen
raja-alueella.⁷¹ Ei-inhimillisen oppaan kanssa
kommunikointi koetaan usein haasteelliseksi.
Ongelmaksi muodostuu muun muassa kysymys
siitä, miten ihmiset voivat oppia kuulemaan tai
kehittyä vastaanottamaan omaan kieleensä kuu-
lumattomia propositioita.⁷² Eläintutkimus on
osoittanut mielellisten kykyjen kuten ajattelun
ja tietoisuuden, tai jopa kielen, olevan ihmisiä
ja muita eläimiä yhdistäviä, ei erottavia ominai-
suuksia.⁷³ Voimme yrittää opetella muunlajisten
kieliä ja antaa eläimille mahdollisuuden viestiä
kanssamme omilla ehdoillaan yksilöllisistä pers-
pektiiveistään käsin.⁷⁴ Samalla täytyy tiedostaa,
että vaikka muut eläimet pystyvät ihmisen kans-
sa merkityksellisiin suhteisiin, ihminen tulkitsee
tätä suhdetta omasta perspektiivistään.⁷⁵

Kuvataide perustuu taiteilijan tekemiin tulkin-
toihin maailmasta. Teoksissa on silti mahdollista
käsitellä myös muiden eläinten näkökulmia, jot-
ka voidaan kuvataiteen piirissä ottaa huomioon
niin teosten aineellisia kuin sisällöllisiäkin rat-
kaisuja tehdessä. Taiteellisen työn käytännöt
luovat kulttuurista muutosta käsityksillään; ne
muuttavat myös taidetta ympäröivää materi-
aalista maailmaa, ihmisten käyttäytymistä ja
arvovalintojen syitä.⁷⁶ Tekojen merkitys on siksi
perustavanlaatuinen asia, kun puhutaan tavoista
asettaa eläimiä teoksiin. Mikään yksittäinen tai-
teen muoto tai koulukunta ei sinällään ole erityi-
sen eläinystävällinen, vaan muunlajisten kohtelu

66 Meijer, *When Animals Speak*, 239.

67 Derrida, *Eläin joka siis olen* (Helsinki: Tutkijaliitto, 2019 [2006]), 13–26.

68 Aaltola, *Animal Suffering*, 187.

69 Mateusz Tokarski, "Dangerous Animals and Our Search for Meaningful Relationships with Nature," in *Thinking About Animals in the Age of the Anthropocene*, eds. Morten Tonnesen, Kristin Armstrong Oma & Silver Rattasepp (Lanham & Boulder & New York & London: Lexington Books, 2016), 189; Salla Tuomivaara, *Searching for the roots of exclusion. Animals in the sociologies of Westermarck and Durkeim* (Tampere: Tampereen yliopisto, 2018), 201–202.

70 John Berger, *The Shape of a Pocket* (London & Berlin & New York: Bloomsbury, 2002), 5.

71 Kokkonen, *Esityksen mahdollinen luonto*, 131.

72 Bennet, *Materiaalin väre*, 148–149.

73 Kari Weil, *Thinking Animals. Why Animal Studies Now?* (New York: Columbia University Press, 2012), 23.

74 Meijer, *When Animals Speak*, 82.

75 Aaltola, *Animal Suffering*, 182.

76 Varto *Taiteellinen tutkimus*, 102.

arvokkaina olentoina voi toteutua hyvinkin erilaisista taiteellisista lähtökohdista.

Kuvataiteessa on kannattavaa tarkastella, miten eläviä muunlaisia tai eläinperäistä materiaalia on teoksissa käytetty ja millaisia affekteja tai representaatioita ne luovat – toisin sanoen millaista eläinkuvaa teokset edustavat. Esimerkiksi täytettyjä eläimiä sisältävät teokset rinnastuvat helposti kuriositeettikabinettien ja luonnontieteellisten dioraamojen luonnon esittämisen käytäntöihin, joissa eläimet on asetettu helposti nähtäväksi. Niiden äärellä toistuu luonnossa tapahtuva ihmisen ja muunlaisen kohtaaminen, mutta eläimet ovat esillepanoissa muuntuneet elävistä subjekteista kulttuurisiksi objekteiksi.⁷⁷ Tällaiset teokset eivät sinänsä haittaa niissä olevaa, jo kuollutta eläintä. Ne kuitenkin ylläpitävät eläinkäsitystä, jossa ihminen valta-asemastaan käsin harjoittaa eläimet objektiksi asettavaa ja lajien välistä erontekoa etsivää ihmiskatseeksi kutsuttua zoologista katsetta.⁷⁸ Esillepanoa ja tekotapoja suunnitellessaan taiteilija voi esteettisten valintojen lisäksi puntaroida eläimiin liittyvän kuvaamisen eri puolia ja suunnata teosta joko ihmiskatsetta vahvistavaksi tai purkavaksi.

Taiteellista tutkimusta ympäröivistä teoreettisista suuntauksista kriittinen eläintutkimus tukee painokkaimmin eläinten oikeuksia kannattavan eläinetiikan arvoja taiteessa. Sen sävyttämä taide tarkoittaa ihmisen valta-aseman väistymistä ja monilajisten suhteiden rakentumista ilman lajismia. Eläinten kannalta oikeudenmukaisen tilanteen saavuttaminen edellyttää, että niitä koskettavat kysymykset ja ongelmat sekä tunnistetaan että yritetään ratkaista, vaikka se vaatii esimerkiksi valmiutta muuttaa taiteellisen työskentelyyn liittyviä ihmiskeskeisiä toimintamalleja. Muunlajisiin keskittyviä näyttelyjä oli

77 Aloï, *Art and Animals*, 37–39.

78 Randy Malamud, *Reading Zoos: Representations of Animals and Captivity*, *Reading Zoos: Representations of Animals in Captivity* (New York: New York University Press, 1998).

Suomessa niukasti vielä 1980–2010-luvuilla.⁷⁹ Tällä hetkellä eläimet sekä ei-inhimillisen ja inhimillisen välinen suhde ovat verraten yleisiä teosten ja näyttelyiden aiheita. Muunlajisten välineellistämiseen pohjautuvien näkemysten ja teosten rinnalla on nyt aiempaa enemmän tilaa myös valtakurssista poikkeaville, eläinten yksilöyttä ja oikeuksia puolustaville äänille ja yhteiskunnallisia kysymyksiä käsittelevälle kriittiselle taiteelle. Esimerkiksi Laura Gustafsson ja Terike Haapoja ottavat teoksissaan voimakkaasti kantaa eläinteollisuuden ongelmiin ja eläinten oikeuksiin.⁸⁰

Kohti eläinmyönteisyyttä

Eläinten huomioon ottaminen kuvataiteessa vaatii taiteilijalta koko työprosessin lävistävää reflektiota, jossa oikeudenmukaisuuden velvollisuus yhdistyy subjektiivisempaan huolenpidon etiikkaan teoksissa mukana olevia yksilöitä kohtaan.⁸¹ Se luo muita eläimiä kunnioittavan arvopohjan, jonka varassa taiteellisessa työssä on edelleen ensisijaista vapaus, uuden etsiminen ja utelias kokeileminen. Edellä olen tarkastellut teoksiani tiukan eläineettisen näkökulman lävitse, mikä on asettanut minut taiteilijana jopa epäsuotuisaan valoon. Teokset ovat kuitenkin tekotavoiltaan eläinlähtöisiä, eivätkä sisällä esimerkiksi eläimiin kohdistuvaa väkivaltaa. Muunlajisiin liittyvän taiteellisen käytön eri puolien avoin ja kriittinen kuvaaminen tuo selväksi, miten haastavaa eläimiä on todella ottaa huomioon kuvataiteessa. Ehdottomien vastaus-ten sijaan painotan ylipäätään kysymyksen käsitteilyn tärkeyttä ja viitoitan suuntaa kestävien

79 Ulla Remes, "Aihe, symboli vai myytti? Eläin suomalaisessa kuvataiteessa," teoksessa *Ihmisten eläinkirja. Muuttuva eläinkulttuuri*, toim. Kainulainen, Pauliina & Sepänmaa, Yrjö (Helsinki: Palmenia, Helsinki University Press, 2009), 197.

80 Ks. esim. Laura Gustafsson & Terike Haapoja, *History According to Cattle* (Helsinki: Into, 2015).

81 Carol Gilligan, *In a Different Voice* (Harvard: Harvard University Press, 1993 [1982]), 167.

ratkaisujen löytämiselle muunlajisten osaan taiteen tekemisessä ja esittämisessä.

Kuvatessani muunlajisten yksilöyttä teoksissa he asettuvat suuremman huomion kohteeksi kuin muu taiteellisesti kiinnostava ja merkitsevä teoksiini lukeutuva aines, kuten kasvit tai eloton materiaali. Se ei tarkoita muun materiaalin toimijuuden kieltämistä tai sivuuttamista, vaan tuntoisten ja mielellisten materiaalien toimijoiden erityisyyden tunnustamista olentoina, joihin on jo yksin heidän hyvinvointinsa vuoksi syytä kohdistaa riittävää moraalista huolta ja vastuuta.

Elävien eläinten, erityisesti luonnonvaraisten, käyttö teoksissa nostaa esiin kysymyksiä eläimen hyvinvoinnista ja taiteilijan oikeudesta asettaa eläin osaksi institutionaalista taidemaailmaa. Steve Bakerin tapaan epäilen, voidaanko taiteellisten teosten valmistamiseen koulutettujen taiteilijoiden luottaa olevan kykeneviä asettamaan työssään eläinten etua estetiikan edelle?⁸² Eläinten oikeuksien kannalta olisi yksinkertaisinta luopua niiden materiaalisesta käytöstä kokonaan, myös kuvataiteessa.⁸³ Käytännössä se tarkoittaisi, että eläimet olisivat teoksissa mukana vain representaatioina simpukkaa kuvaavan veistokseni tapaan, mikä rajoittaisi huomattavasti nykytaiteen tekniikoita ja luonetta. Iso-Britanniassa eläinaktivisti-taiteilijoista koostuva ryhmä Justice for Animals Arts Guild on yli kaksikymmentä vuotta muistuttanut, että muunlajiset eivät ole taiteen ideoita tai materiaalia, vaan eläviä olentoja. Ryhmä on ajanut eläinten oikeuksia muun muassa vastustamalla elävien eläinten käyttöä nykytaiteessa.⁸⁴ Jos pitäytyy monilajisessa taiteellisessa työskentelyssä, on syytä ottaa eläimet huomioon noudattamalla

82 Baker, *Artist/Animal*, 1.

83 Patricia MacCormack, "Introduction," in *The Animal Catalyst. Towards A Human Theory*, ed. Patricia MacCormack (London, New Delhi, New York & Sydney: Bloomsbury 2014), 2.

84 Baker, *Artist/Animal*, 103–104.

varovaisuusperiaatetta, eli toimia välttämällä toiselle tuotettavaa haittaa, vaikka ei tunnista tätä kokemusmaailmaa.⁸⁵ Puutteellinen ymmärrys toisista lajeista voi olla taiteeseen asetetuille eläimille kohtalokas, siksi taiteilijan kannattaa hyödyntää myös etologian ja biologian eläintietoutta. Erilaisia tieteellisiä ja taiteellisia lähestymistapoja eläimiin on kannattavaa rajoitteiden sijaan ajatella mahdollisuutena syventää ja kehittää taiteen eläinkuvia.

Ihmiskäsitysten ja ajattelun ihmiskeskeisyyden uudelleenarviointi vaatii, että reflektoidemme kriittisesti eläimen käsitettä ja otamme huomioon ihmisen eläinsuhteiden materiaallisen ja eettisen puolen: toimintamme perustuu usein toisten olentojen välineelliseen käyttöön.⁸⁶ Posthumanismi voi auttaa meitä havaitsemaan paremmin kaikki olevaiset ja merkitykselliset toiset, monilajiset suhteet ja verkostot. Samalla täytyy muistaa, ettei ihmisen ja muiden eläinten välinen suhde ole koskaan ollut muuttumaton, vaan kulttuurisia erontekoja on sekä rakennettu että purettu ennenkin.⁸⁷ Käsitteellisen perustan uudelleen järjestäminen on lajismien, lajikadon ja kasvavan ympäristökriisin keskellä elävien muunlajisten kannalta merkityksellistä vain, jos todella puramme ongelmallisia rakenteita ja muutamme toimintaamme. Siksi meidän tulee kiinnittää huomiota eläimille haitallisiin rakenteisiin myös uusia monilajisia lähestymistapoja muodostavassa tieteellisessä ja taiteellisessa ajattelussa.

85 Steven M. Wise "Animal Rights. One Step at a Time," in *Animal Rights: Current Debates and New Directions*, eds. by Cass R. Sunstein & Martha C. Nussbaum (Oxford: Oxford University Press), 51–77.

86 Teittinen, "Mikä ihmiselle kuuluu. Humanismi, kysymys eläimestä ja kärsivien piiri," 155; 161.

87 Salla Tuomivaara, *Searching for the roots of exclusion*; ks. myös Giorgio Agamben, *The Open – Man and Animal* (Stanford: Stanford University Press, 2004).

TaM, FM **Outimaija Hakala** on pääasiassa kuvanveiston tekniikoilla työskentelevä kuvataiteilija ja nykytaiteen etiikasta kiinnostunut taidehistorioitsija. Hän tekee taiteellista väitöstudiumista muunlajisten eläinten kerronnasta ja huomioon ottamisesta Aalto-yliopiston taiteen ja median laitoksen nykytaiteen alalla.

Kirjallisuus

Aaltola, Elisa. "Eläinetiikka teoriasta käytäntöön." *niin & näin* nro 3 (2006): 83–91.

Aaltola, Elisa. *Animal Suffering: Philosophy and Culture*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2012.

Aaltola, Elisa. *Varieties of Empathy: Moral Psychology and Animal Ethics*. London: Rowman & Littlefield, 2018.

Aaltola, Elisa & Wahlberg, Birgitta. "Johdanto." Teoksessa *Me ja muut eläimet. Uusi maailmanjärjestys*, toimittaneet Elisa Aaltola & Birgitta Wahlberg, 9–16. Tampere: Vastapaino 2020.

Aaltola, Elisa. "Kerronnasta: eronteko ja yhteys." Blogi-kirjoitus 12.9.2021. Luettu 20.03.2022. <https://voikohanke.com/2021/09/12/kerronnasta-eronteko-ja-yhteys/>

Aloi, Giovanni. *Art & animals*. London & New York: I. B. Tauris, 2012.

Atsuko Matsuoka & John Sorenson. "Introduction." In *Critical Animal Studies. Towards Trans-species Social Justice*, edited by Atsuko Matsuoka & John Sorenson, 1–19. London & New York: Rowman & Littlefield, 2018.

Baker Steve. *Artist|Animal*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press, 2013.

Bennet, Jane. *Materian Väre*. Tampere: niin & näin, 2020 [2004].

Berger, John. *The Shape of a Pocket*. London, Berlin & New York: Bloomsbury, 2002.

Berger, John *Why Look at Animals?* London: Penguin Books, 2009 [1977].

Collins, Sarat. "Animal Agency, Resistance, and Escape." In *Critical Animal Studies. Towards Trans-species Social Justice*, edited by Atsuko Matsuoka & John Sorenson, 21–44. London & New York: Rowman & Littlefield, 2018.

Derrida, Jacques. *Eläin joka siis olen*. Helsinki: Tutkijaliitto, 2019 [2006].

Despret, Vinciane. "The Becoming of Subjectivity in Animal Worlds." *Subjectivity* 23 (2008): 123–39.

Despret, Vinciane. *What Would Animals Say If We Asked the Right Questions?* Minneapolis: University of Minnesota Press, 2016.

- Dickie, George. *Estetiikka: Tutkimusalue, käsitteitä ja ongelmia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1981.
- Donaldson, Sue & Kymlicka, Will. *Zoopolis. A Political Theory of Animal Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2013 [2011].
- Donovan, Josephine. "Animal Ethics, the New Materialism, and the Question of Subjectivity." In *Critical Animal Studies. Towards Trans-species Social Justice* edited by Atsuko Matsuoka John Sorenson, 257–274. London & New York: Rowman & Littlefield, 2018.
- Ferrando, Francesca. *Philosophical Posthumanism*. London: Bloomsbury Academic, 2019.
- Gilligan, Carol. *In a Different Voice*. Harvard: Harvard University Press, 1993 [1982].
- Gustafsson, Laura & Haapoja, Terike. *History According to Cattle*. Helsinki: Into, 2015.
- Haapoja, Terike. "Miten olla ihmisiksi?" Teoksessa *Nuppukirja. Maallisen elämän käsikirja*.
- Haapoja, Terike & Gustafsson, Laura, 8–17. Helsinki: Helsingin taidemuseon julkaisu 145, 2020.
- Hakala, Outimajja. "Objektin jälkeinen aika eläintieteessä." Teoksessa *Me ja muut eläimet. Uusi maailmanjärjestys*, toimittaneet Aaltola, Elisa & Wahlberg, Birgitta, 165–186. Tampere: Vastapaino 2020.
- Haraway, Donna J. *When Species Meet*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press, 2008.
- Haraway, Donna J. *Manifestly Haraway. The Cyborg Manifesto. The Companion Species Manifesto. Companions in Conversation*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press, 2016 [1985 & 2003].
- Haraway, Donna J. *Staying With the Trouble*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press, 2016.
- Heino, Timo. *Aineen olemuksesta materiaan muuntumisiin*. Helsinki: Kuvataideakatemia, Taideyliopisto, 2016.
- Johansson, Hanna & Seppä, Anita. "Johdanto." Teoksessa *Taiteen kanssa maailman äärellä. Kirjoituksia ihmiskeskeisestä ajattelusta ja ilmastonmuutoksesta*, toimittaneet Hanna Johansson & Anita Seppä, 10–22. Helsinki: Parvs, 2021.
- Kaarlenkaski, Taija. "Katse ei-inhimilliseen: eläinkäänne perinnetieteissä." Teoksessa *Paradigma: Näkökulmia tieteen periaatteisiin ja käsityksiin*, toimittaneet Niina Hämäläinen & Petja Kauppi, 329–349. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2021.
- Kalyva, Eva. *Image and Text in Conceptual Art. Critical Operations in Context*. Cham: Palgrave Macmillan, 2016.
- Kokkonen, Tuija. *Esityksen mahdollinen luonto – suhde ei-inhimilliseen esitystapahtumassa keston ja potentiaalisuuden näkökulmasta*. Acta Scenica 48. Helsinki: Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu, esittävien taiteiden tutkimuskeskus, 2017.
- Kontturi, Katve-Kaisa. "Molekulaarinen taidehistoria. Kolme teesiä." Teoksessa *Toisin sanoen. Taiteentutkimusta representaation jälkeen*, toimittaneet Ilona Hongisto & Kaisa Kurikka, 235–260. Turku: Eetos.
- Krebber, Andre & Roscher, Mieke. "Introduction: Biographies, Animals and Individuality." In *Animal Biography. Re-framing Animal Lives*, edited by Andre Krebber & Mieke Rocher, 1–15. Cham: Palgrave Macmillan, 2018.

- Kytömäki, Anni. *Margarita*. Helsinki: Gummerus, 2020.
- MacCormack, Patricia. "Introduction." In *The Animal Catalyst. Towards Ahuman Theory*, edited by Patricia MacCormack, x–xx. London & New York: Bloomsburg, 2014.
- MacCormack, Patricia. "Ahuman Abolition." In *Deleuze and the Animal*, edited by Colin Gardner & Patricia MacCormack, 25–36. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2017.
- MacCormack, Patricia. *The Ahuman Manifesto. Activism for the end of the anthropocene*. London & New York: Bloomsbury Academic, 2020.
- Malamud, Randy. *Reading Zoos: Representations of Animals and Captivity, Reading Zoos: Representations of Animals in Captivity*. New York: New York University Press, 1998.
- Massumi, Brian. *What Animals Teach Us about Politics*. Durham & London: Duke University Press, 2014.
- Meijer, Eva. *When Animals Speak. Toward an Interspecies Democracy*. New York: New York University Press, 2019.
- McKay, Robert R. "Representation." In *Critical Terms for Animal Studies*, edited by Lori Gruen, 307–319. Chicago & London: The University of Chicago Press, 2018.
- Migdaley, Mary. *Animals and why they Matter*. Athens, Georgia: The University of Georgia Press, 1983.
- Ollila, Tiina. "Näkökulma: Kielellisesti loppuuntuomitut tuotantoon kasvatetut eläimet." Teoksessa *Me ja muut eläimet. Uusi maailmanjärjestys*, toimittaneet Aaltola Elisa & Birgitta Wahlberg, 213–234. Tampere: Vastapaino, 2020.
- Remes, Ulla. "Aihe, symboli vai myytti? Eläin suomalaisessa kuvataiteessa." Teoksessa *Ihmisten eläin-kirja. Muuttuva eläinkulttuuri*, toimittaneet Pauliina Kainulainen & Yrjö Sepänmaa, 179–199. Helsinki: Palmenia, Helsinki University Press, 2009.
- Rudy, Kathy. "If We Could Talk to the Animals." In *Speaking for Animals. Animal Autobiographical Writing*, edited by Margo DeMello, 149–159. New York & London: Routledge, 2015.
- Raipola, Juha. "Inhimilliset ja postinhimilliset tulevaisuudet." Teoksessa *Posthumanismi*, toimittaneet Karoliina Lummaa & Lea Rojola, 35–56. Turku: Eetos, 2016.
- Ruonakoski, Erika. *Eläimen tuttuus ja vieraus. Fenomenologisen empatiateorian uudelleentulkinta ja sen sovellus vieraslajisia eläimiä koskevaan kokemukseen*. Helsinki: Tutkijaliitto, 2011.
- Sakari, Marja. *Käsitetaiteen etiikkaa. Suomalaisen käsitetaiteen postmodernia ja fenomenologista tulkintaa*. Helsinki: Valtion taidemuseo, 2000.
- Schuurman, Nora & Räsänen, Tuomas. "Johdanto." Teoksessa *Kanssakulkijat. Monilajisten kohtamisten jäljillä*, toimittaneet Nora Schuurman & Tuomas Räsänen, 7–19. Helsinki: SKS, 2020.
- Shah, Mira. "Animal Life Stories; or, the Making of Animal Subjects in Primatological Narratives of Fieldwork." In *Animal Biography. Re-framing Animal Lives*, edited by Andre Krebber & Mieke Rocher, 119–137. Cham: Palgrave Macmillan, 2018.
- Soper, Kate. "Humanism in Posthumanism." *Comparative Critical Studies*, Vol 9, No. 3 (2012): 365–378.
- Tallgren, Malla. "Väriaineet taidemaalarin paletilla." *niin & näin*, nro. 2 (2018): 70–75.

Teittinen, Jouni. "Mikä ihmiselle kuuluu. Humanismi, kysymys eläimestä ja kärsivien piiri." Teoksessa *Posthumanismi*, toimittaneet Karoliina Lummaa & Lea Rojola, 155–178. Turku: Eetos, 2016.

Tokarski, Mateusz. "Dangerous Animals and Our Search for Meaningful Relationships with Nature." In *Thinking About Animals in the Age of the Anthropocene*, edited by Tonnesen, Morten & Armstrong Oma, Kristin & Rattasepp, Silver, 181–196. Lanham, Boulder, New York & London: Lexington Books, 2016.

Tuomivaara, Salla. *Searching for the roots of exclusion. Animals in the sociologies of Westermarck and Durkeim*. Tampere: Tampereen yliopisto, 2018.

Varto, Juha. *Taiteellinen tutkimus. Mitä se on? Kuka sitä tekee? Miksi?* Helsinki: Aalto ARTS Books, 2017.

von Uexküll, Jakob. *A Foray Into the Worlds of Animals and Humans with Theory of Meaning*. Minneapolis: Minneapolis University Press, 2010 [1934].

Weil, Kari. *Thinking Animals. Why Animal Studies Now?* New York: Columbia University Press, 2012.

Wise, Steven M., "Animal Rights. One Step at a Time." In *Animal Rights. Current Debates and New Directions*, edited by Cass R. Sunstein & Martha C. Nussbaum, 51–77. Oxford: Oxford University Press, 2005.

Wolfe, Cary. *What Is Posthumanism?* Minneapolis & London: University of Minnesota Press, 2010.

Wolfe, Cary. *Art and Posthumanism. Essays, Encounters, Conversations*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press 2021.